

משולחנו של הגאון
רבי מנחם מנדל
פומרנץ שליט"א
ריש מתיבתא 'עוז והדר'

הפריש את התוקף מאיסור אך הזיק אותו

עיקרי הנושא בהלכה

א. החיוב להפריש את חברו מן האיסור

ראשית נבחר את חיובו של זבולון להפריש את האלמוני היהודי, הן מהאיסור להזיק את חברו והן מהאיסור חילול השבת שכרוך בהצתת מכולת הקרטונים. מהו חיובו של הרואה את חברו עומד לעבור איסור, ועד היכן מגעת חובתו להפרישו מאיסור זה.

הגמרא במסכת ברכות (י"ט:) מביאה את פסק ההלכה של רב יהודה בשם רב לפיו 'המוצא כלאים בבגדו פושטו אפילו בשוק', ומביאה על כך את הפסוק האמור במשלי (כ"א ל): 'אין חכמה ואין עצה ואין תבונה לנגד השם', ודרשו מכך שכל מקום שיש בו חילול השם [-דבר עבירה] אין חולקין כבוד לרב. הדברים אמורים לא רק לגבי האדם עצמו שאין לו לחוס על כבודו במקום איסור, אלא גם על אדם אחר, וכך נפסק להלכה בשולחן ערוך (יורה דעה סימן שג סעיף א), שהרואה כלאים של תורה על חברו, אפילו היה מהלך בשוק, קופץ לו וקורעו מעליו מיד, ואפילו היה רבו שלמדו חכמה. ומכאן מבואר שיש חיוב להפריש את חברו מאיסור אף כאשר כרוך הדבר בזיון ונזק לחברו.

ב. מקור וטעם חיוב

נחלקו הפוסקים לגבי תוקפו של חיוב זה להפריש את חברו מאיסור אם הוא מדרבנן או מן התורה. דעת הב"ח (יורה דעה סימן שג אות ב) שהחיוב הוא מדרבנן והסמיכוהו על הכתוב 'ולפני עור לא תתן מכשול'. ודעת השאגת אריה (סימן נח) שחיוב זה הוא מן התורה, והכתב סופר (יו"ד סימן פג) כתב שהחיוב להפריש הוא מדין מצוות 'והוכח תוכיח את עמיתך', וכן משמע ב"ש"ש (ב"ק פרק ג ס"ק ט) שכתב שההיתר להכות כדי להפריש נלמד מהיתר (ערכין טז): להכות במצוות הוכחה.

אמנם בדברי הרא"ש (ברכות פרק ג סימן יג) מבואר בטעם הדין שאדם יכול להוציא אחרים ידי חובתם בברכות הנהיג גם באופן שהוא עצמו אינו מחויב באותן ברכות, משום חובת הערבות המבוארת

הקרטונים הסמוכה לבתי העסק. זבולון שנחרד לגלות שהפושעים הם מבני ברית, שלא בושו לחלל את השבת בפרהסיא כדי להפיק את זממם הזדוני, ידע שידיו כבולות יחסית. מאחר שלא מדובר בפיקוח נפש, הוא לא יוכל אפילו להזעיק את המשטרה.

התוכנית היחידה שהייתה אפשרית עבורו, הייתה לנסות להניס את הפושעים מכוח ההפתעה. הוא הניח שאקדח מים מפלסטיק יספיק בתנאי החשכה המוחלטת ששררו באזור וכך פרץ אל הכיכר בשאגת קרב איומה כשהוא מחזיק את האקדח בתנועת תקיפה יציבה.

הנהג הממלט, שכח מיד את חברו המצית, ונעלם בדהרה אל האופק. הדמות הגמלונית שקירטעה ממרומי ערמת הקרטונים ובידה לפיד בוער, הייתה שייכת לאדם כבד רואי כפי שהעידו זוגיות משקפיו העבות. וזבולון בחר לנצל זאת. הוא ידע שאם יצליח, לא רק שיציל את בעלי המכולה מנזק ממוני ואת אנשי השכונה מנזק תודעתי ורגשי, אלא יציל גם את התוקף עצמו מאיסור שבת נוסף שבהבערת הקרטונים.

הוא הפתיע את הפולש מהצד והעיף את משקפיו אל השדות החשוכים. במעשה זה הסתיים הקרב פשוטו כמשמעו ללא פצועים. כעת נופף זבולון בשרשרת מתכת ש'נישנש' מאופני ילדיו, והרעים בקולו: הסתלק מכאן, פשוט הסתלק. הוא נופף ב'אקדחו' להבהרת רצינות כוונתו, וההלך המתנווד בהעדר משקפיו, ידיה במהירות אל השממה ונעלם בחסות החשכה.

במוצאי שבת הוזמנה המשטרה, הזירה נסקרה וצולמה במקצועיות מכל זווית. בנקודה שבה הסתער זבולון על המצית, נמצא מכשיר הטלפון הנייד של הברנש, וכעת הייתה למשטרה זהותו הברורה, כולל כתובת מגוריו להשלמת הטיפול. זבולון, שהיה בשטח וסייע לשוטרים בהשלמת תמונת האירוע, ראה באקראי את שמו וכתובתו של החשוד. ומשהבין שאכן למרבה דאבון הלב, מדובר ביהודי, הוא רשם לעצמו את השם וניגש אל בית ההוראה.

ברי לו שהוא התנהל למופת כאשר היה אמור לנהוג. אבל, סביר להניח, שגרם לו נזק משמעותי באובדן משקפיו. ואם כן, כיהודי ירא שמים, חובה עליו לברר: האם, גם אם מותר היה לו לעשות זאת, אין עליו חובה לשלם את הנזק שהסב לו בידיים?

ת לאות ההתיישבות החרדית החדשה בפאתי הערים ובעיירות הפיתוח לא פסחו גם על השכונה החדשה שהלכה ונבנתה בקצה העיירה הדרומית. הכל ידעו שהנה זה בקרוב, בקרוב ממש, אולי עוד לפני סוף השנה, תושלם הקמת התשתיות והכביש המוביל אל השכונה יהיה כביש ראוי לשמו, והתאורה תהיה תאורה. אך בינתיים, הכביש לא היה כביש, ותאורה כלל לא הייתה.

תושבי השכונה המתפתחת אמנם ניצלו מידיהם של גנבי רכוש שאינם מבני ברית, מאחר שהשכונה החדשה הוקמה במקום רחוק מהתיישבות 'הפזורה', אך צרה חדשה קמה וצצה מבית. פוליטיקאי ארצי שחפץ לקושש כמה קולות של שנהא, הגיעה לעיירה המנומנת והחריד את תושביה ה'מקוריים' בסיפורי בדים, חלומות בלהות והפחדות מהגורל הצפוי להם אם ההתיישבות החרדית בשכונתם תצלח. הוא סיים במשפט בעל ניחוח אנטישמי: 'תתעוררו, הלילה בא', והסתלק ברכב השרד שלו לנקודת ההסתה הבאה.

מי שנותרו לחסדי השנהא, היו המתיישבים החדשים. כתובות גרפיטי אדומות נוטפות ארס החלו צצות חדשות לבקרים על קירות הבניינים ההולכים ונבנים. הפורעים ניסו ללכת 'על גבול החוק' כדי לא לאלץ את המשטרה להתערב, ולכן היו מהלכים אימה בהצקות ריקות, כתובות נאצה והצתת שטחים ריקים. 'כאן לא בני ברק'. 'מוזמנים לאמירת קדיש על השכונה'. ופנינים אימונות נוספות שאין הדעת והנייר סובלים.

לילותיהם של אנשי השכונה החדשה היו ערניים עוד יותר מן הימים. דרוכים לכל משמע רעש מן השדות העוטפים. וקול רעש של מכונית שקטה ככל שתהיה, בעיצומו של ליל שבת קודש, היה די בו כדי להביא אל החלונות כמה וכמה זוגות עיניים מודאגות.

ואל פתח ביתו, את זבולון אייזיקוביץ. זבולון זה, עשוי היה ללא חת ומוכן בדיוק לרגע הזה. הוא לא הרשה לעצמו להישאר בביתו וברגע שהיה ברור לו שישנו בשכונה פולש זר שגבולות מעשיו לא ברורים, הוא היה ברחוב, מתחקה בזוהרות אחרי עקבות הפולשים.

כשהגיע סמוך למרכז המסחרי, ראה את הרכב, מותנע, מחכה בכיכר והנהג אוחז בהגה. אדם נוסף לבוש שחורים ומכוסה במסכת ראש טיפס על מכולת

ביבמות (לו). שכל ישראל ערביין זה לזה, ולכן כל חיוביו ואיסוריו של כל יהודי מוטלים בערבות על כל שאר בני ישראל וזה הוא שורש החיוב להציל כל איש מישראל מלעבור על איסור. ונראה שהמצווה להוכיח והערבות שיש לכלל ישראל זה על זה, הם ענין אחד, ולכן כתב השל"ה הק' (פתיחה לתולדות אדם ס"ק ז) שאחר שהוכיח לחבירו שוב אינו נענש עליו מחמת הערבות שיש לו לכל אדם מישראל.

וכעין זה ויותר מזה, מבואר ברא"ש (שבת פרק א סימן א) שכל ישראל הם בכלל הצייוני על בית דין להניא קטן האוכל נבילות, וכל שכן גדול. ונמצא שכאשר איש ישראל רואה את חברו עומד לעבור על אחת מכל מצוות ה' אשר לא תעשינה, שליח בית דין הוא למנוע מאיסור זה.

דוגמה אקוטאלית לדבר מצאנו בשו"ת אגרות משה (אבן העזר חלק ד סימן א אות ב ד"ה אבל אה תמוה) שהשיב מרן הג"ר משה פיינשטיין זצ"ל בערש"ק י"ח כסליו תשל"ג למנהלי החינוך העצמאי ובראשם הרב שרגא גרוסברד לגבי האכלת נערים במוסדות החינוך העצמאי בפירות וירקות הגדלים במקומות ססומכים על היתר מכירה בשביעית, וכתב שוודאי החיוב על כל יחיד ולא רק על בית דין, להפריש קטנים וגדולים יחדיו מן העבירה.

להלן נראה שנקטו הפוסקים שהפרשת החוטא מאיסור נובעת גם מחיוב ומצוות תוכחה.

ג. מותר גם להכות ולהזיק כדי להפרישו מאיסור

מדברי הגמרא העלו הפוסקים שחובת הפרשת חברו מאיסור, גדולה עד כדי כך שהותר גם להכותו ולהזיקו אם הדבר נצרך כדי להפרישו מאיסור.

הדין מבואר במסכת בבא קמא (כה). שעבד עברי נרצע, שנגמרה תקופת עבדותו ורבו מבקש לשחררו, העבד התנגד לשחררו ורצה להישאר בבית אדונו, במהרה הדין ודברים שביניהם חבל בו האדון והזיקו, האדון פטור מלשלם על נזק זה. הגמא דנה בפרטי הדין ורב נחמן בר יצחק מבאר שדין זה מתייחס למקרה שבו קודם לכן מסר האדון לעבדו העברי כדון, שפחה כנענית, ומשכך כאשר נגמרה תקופת העבדות, השפחה אסורה על העבד, ורבו שניסה להוציאו מביתו בכוח עשה זאת כדי להפרישו מן האיסור וכמו שמפרש רש"י שם (ד"ה איסורא) שבמצב כזה מותר היה לרבו לחבול בו, שכן שוב אינו 'עושה דין לעצמו' במה שמסלק את עבדו מחצר ביתו, אלא עושה 'דין לשמים' ומותר.

הרא"ש על אחר (בבא קמא פרק ג סימן יג) מסיק מכך שאדם רשאי לחבול באחר כדי להצילו ולהפרישו מן האיסור. ולכן, אם אדם רואה את פלוני מכה את רעהו, אף שלא נשקפת סכנת חיים למוכה, חובה עליו להפריש את המכה מן האיסור, ומותר לו להכותו לשם כך. בדומה לכן התיר בתרומת הדשן (סימן ריח) לאדם ששמע את אשתו מקללת ומזלזלת בהוריה, והוכיחה בדברים כמה פעמים ללא הועיל, להכותה כדי לייסרה שלא תעשה כן. התרומת הדשן מאריך שם (על פי הגהות מרדכי בכתובות רמז קפו) בחומר האיסור להכות את אשתו ושעובר בלאו דאורייתא של 'פן יוסיף' והחמיר מאד בדבר, ולמרות זאת התיר במקום שהדבר נועד להצילה מאיסור, והביא ראייה מדברי הגמרא הנוכחים לגבי עבד נרצע.

התרומת הדשן מדגיש שמדברי הגמרא מבואר שאין צריך להביא את הדבר בפני בית דין כדי שהם אלו שיפרישו את עובר העבירה מלעבור, שאם היה כך הרי לא היה פתוחו פה לרב שחבל בעבדו, אלא מוכח שכל איש ישראל מצווה להפריש את חברו מהעבירה, ובכך הוא עושה את שליחותו של בית

הדין המצווה על הפרשת ישראל מאיסורים. כך נפסקה ההלכה בטור (חו"מ סימן תכא אות כ) ובשולחן ערוך (שם סעיף יג) וברמ"א, שכל מי שהוא תחת רשותו ורואה בו שהוא עושה דבר עבירה רשאי להכותו ולייסרו כדי להפרישו מאיסור ואינו צריך להביאו לבית דין. (וראה עוד ברמ"א אבן העזר סימן קנד סעיף ג).

הסמ"ע (שם ס"ק כח) מחלק לדינא בין מקרה שבו אדם רואה את פלוני מכה אדם אחר שאינו קשור אליו, שאז רק אם הוא אדם כזה שבדרך כלל נוהג להפריש אנשים מאיסור ולמנוע מהם להכות, מותר לו להתערב ולהכות את המכה, אך אם בדרך כלל הוא מתעלם ושותק, נמצא שמה שהתערב כאן אינו לשם הפרשה מאיסור אלא מכח שנאה וכדומה ואסור לו. ובין מקרה שבו אדם רואה את פלוני מכה את אחד מקרוביו, שאז מותר להציל את קרוביו בהכאה אף שכאין מדרכו להפריש אחרים במקרים דומים.

יותר מכך מבואר בים של שלמה (בבא קמא פרק ג סימן ט), הוא מביא את דברי המרדכי (פרק המניח רמז לה) שאדם רשאי לגרש מביתו כל מי שיצא עליו שם שהוא גנב, והוסיף עליו שלא רק אם יצא עליו שם, אלא רשאי אדם לגרש מביתו כל מי שאינו מעוניין שיהיה בביתו ושונא אותו, ואם הלה מתעקש להישאר בבית ובמהלך הפעולות לגרשו חבל בו בעל הבית פטור. כי 'עביד אינש דינא לנפשיה' כדי להציל את שלו (כפי שנפסק בחו"מ סימן ד סעיף

א) והוא הדין כדי להעמיד ולקיים את שליטתו בביתו.

ומה שמבואר בגמרא (בבא קמא מת.) שאם הזיק בעל הבית את הנכנס לחצר חברו שלא ברשות חייב, הוא כאשר יכול היה להוציאו בלי להזיקו או שלא רצה להוציאו ורק הזיקו, שאז אנו אומרים לו: נכון שיש לך זכות להוציאו, אך אין לך רשות להזיקו סתם. אבל אם לצורך הוצאתו השתמש בעל הבית באמצעים סבירים והפולש נזק, פטור.

במקום שהפולש עובר איסור בפלישתו או מתכוון לעשות איסור, מוסיף המהרש"ל שלא רק בעל הבית אלא כל יהודי מישראל רשאי וחייב להפריש מאיסור, וממצוות תוכחה מצינו (ערכין טז): שרשאי אף להכותו ולסטור לו. וכל זה הוא רק כשאי אפשר בענין אחר ובדרך נחת.

ד. למי הותר להכות כדי להפריש מאיסור

האחרונים נחלקו האם אכן הדבר מסור לכל איש מישראל השייך בערבות ההדדית שכל ישראל ערבים זה לזה וחייב במצוות תוכחה, או דווקא במי שהוא ממונה עליו.

בדברי הרדב"ז בתשובה (חלק ד סימן רנח) לגבי הפרשת משרת יהודי שהגיע מארץ ישראל לחו"ל מעשיית מלאכה ביום טוב שני בפרהסיא, כתב לחייב את המעסיק בהפרשתו מאיסור כשם שאדם מצווה להפריש את אשתו ואת בני ביתו מאיסורים, ולכאורה מבואר מדבריו שם שאין דין זה אמור לגבי כל יהודי העומד לעבור על איסור.

אמנם מדברי התרומת הדשן שהבאנו לעיל מבואר שצריך להפריש כל יהודי מלעבור על איסורים, אף במחיר הכאתו. ויתכן לומר שגם הרדב"ז לא נחלק שאין חיוב עקרוני על שאר בני

אדם, אלא שהרדב"ז ציווה לרבו לפי שהוא שיכול לכפותו להימנע מהאיסור. ואולם כתב המהרש"ל (בים של שלמה הנ"ל שם) שהותרה הרצועה בדין זה רק לאדם שמוחזק בכשרות והוא אדם חשוב ומופלג שאז ידוע לכל שלשם שמים עשה, אבל בסתם אנשים ודאי לא הותר הדבר, שאם כן 'לא שבקת חיי לכל בריה', שהרי אין צדיק אשר יעשה טוב ולא יחטא, ונמצא שנותר לכל אחד להכות את חברו ביום פקודה, והתורה לא נתנה מקל ורצועה אלא לדיין או לאדם חשוב שראויים דבריו להיות נשמעים. וכן נקט התומים (סימן ד סק"א).

מאיידך, על דברי הקצות החושן (סימן ג' סק"א) שרק בית דין של מומחים יכולים לכפות על מצוות פריעת החוב על ידי גביית החוב ממשועבדים, כתב הנתיבות המשפט (שם סק"א) דזה אינו, שעל כל אדם מצווה להפריש מאיסור ואפילו מי שאינו בכלל בית דין. וכן נקט גם בשו"ת חקקי לב (אורח חיים סימן ט) שמאחר שעיקר הדין נובע מחיוב ומצוות תוכחה, והרי חובה זו נוהגת בכל אדם, ממילא כולם מצווים ומותרים בזה ואפילו מי שאינו בית דין או שהאדם הבא לעבור את העבירה אינו מאלו שתחת ידו, וראה לקמן בסמוך שדברי הקצוה"ח נאמרו דווקא לגבי כפייה על קיום 'מצוות עשה', אבל על מניעתו מאיסור 'לא תעשה' כל ישראל מצווים לכפותו.

העולה מכך שכל אדם כשר מישראל שרואה אדם אחר עומד לעבור על איסור, יש לו להפרישו מכך

העולה מכל האמור, שמאחר שלדעת הרבה פוסקים יש מצוה להפריש מן האיסור גם את המומר, ויש לצרף לזה גם דעת גדולי הפוסקים שהמתחנכים לחיי הפקר בזמננו אין להם דין מומר, נמצא שבוודאי יש חובה להפרישם מאיסור כל שאינו בא בזה לכלל סכנה

ואם אי אפשר בענין אחר, אף לחבול בו ולהכותו.

ה. במצוות עשה ובאיסור דרבנן

האמור לעיל הוא לגבי איסורי לא תעשה דאורייתא. האם כך הוא גם כשעומד לעבור על מצוות או איסור עשה? האם כך הוא גם כשעומד לעבור על איסור דרבנן?

מדברי הנתיבות המשפט (שהבאנו לעיל) שפסק דין זה לגבי הכפייה לתשלום חוב ולמד זאת מדין הכפייה על עשיית סוכה, מבואר שהחובה האמורה להפריש את רעהו מאיסור, נאמרה גם במקום שמדובר במסרב לקיים מצוות עשה. אך במשובב נתיבות (שם) חלק על זה ומחלק בין הפרשה מאיסור לאו המסורה לכל, ובין עישוי לקיים מצוות עשה, כמו בניית סוכה או נתינת צדקה, שבהם רק בית דין רשאים לעשותו, וגם נאמר בדינים שמכים אותו עד שתצא נפשו, מה שלא מצאנו חיוב כזה בהפרשה מאיסור (ראו על כך שערי תשובה לרבנו יונה שער שלישי אות יא). ומדבריו מבואר שרק לגבי הפרשה מאיסורי לא תעשה הותר לכל איש ישראל להפריש את חברו אף במחיר הכאתו אם הדבר נצרך, אך לא לגבי כפייה על קיום מצוות עשה.

[להרחבה בנושא זה שנחלקו בו הקצות והנתיבות ראו עוד באמרי בינה (דיינים סימן ט) וכאן קיצרנו]. לגבי איסור דרבנן, מצינו תשובה שכתב מהר"ר

אסאד (יהודה יעלה חלק א יורה דעה סימן קסד) לידידו רבי בנימין וואלף אב"ד וערבו, בעל השערי תורה. הוא מביא את דברי המשנה (מידות פרק א משנה ב) לגבי איש הר הבית שהיה מחזר לבדוק את המשמרות ואם מצא מי שנרדם על משמרתו חובטו ושורף את בגדיו. וכתב הרא"ש בפירושו למשנה שם שאין בזה משום בל תשחית כי הפקר בית דין הפקר על כך הקשה מהר"י אסאד שגם אם לא היה הפקר בית דין הפקר, הרי מאותו הטעם שהפקירו את גופו של אותו כהן והתירו להכותו, כל שכן שממונו יהיה מותר. הוא מאריך שם בביאור דין ההכאה שבידי איש הר הבית ומבאר שאינו מעיקר הדין, לא מעונש ולא מהפרשת איסור, אלא למיגדר מילתא. ולכן ישנה רבותא במה שתיקנו למיגדר מילתא גם דבר כזה שלכאורה יש בו משום 'בל תשחית' ולכן צריכים אנו לטעם שהפקר בית דין הפקר הוא.

מהר"י אסאד מאריך בביאור ענין זה של הכאה למיגדר מילתא לפרטיו ודקדוקיו, ובתוך דבריו העלה שמכל זה חזינן שגם באיסור דרבנן רשאי אדם להכות את חברו כדי להפרישו מן האיסור. והביא על כך את דברי המשנה למלך (עבדים פרק ג הלכה ג) שאחרי שאסרו חכמים את הדבר, שוב אין חילוק לגבי הפרשה מן האיסור בין איסורי תורה ואיסורים מדברי סופרים. וביאר בכך את הדין הנ"ל של הרב שהכה את עבדו לאפרושי מאיסורא של שפחה כנענית אף לשיטת הרמב"ם שכל איסורה של שפחה כנענית אינו אלא מדברי סופרים.

נמצא שגם כדי להפריש מאיסור דרבנן מותר הן

דעת הב"ח (יורה דעה סימן שג אות ב) שהחיוב הוא מדרבנן והסמיכוהו על הכתוב 'ולפני עור לא תתן מכשול'. ודעת השאגת אריה (סימן נח) שחיוב זה הוא מן התורה, והכתב סופר (יו"ד סימן פג) כתב שהחיוב להפריש הוא מדין מצוות 'הוכח תוכיח את עמיתך', וכן משמע ב"ש"ש (ב"ק פרק ג ס"ק ט) שכתב שההיתר להכות כדי להפריש נלמד מהיתר (ערכין טז): להכות במצוות הוכחה

להזיק את גופו והן להזיק את ממונו של חברו העומד לעבור על האיסור.

1. האם חובה זו להפריש מאיסור קיימת גם לגבי ישראל מומר העובר הרבה עבירות

לגבי האיסור למכור לגוי דברים שעשויים לשמש אותו לצורך עבודה זרה, כתב הרמ"א (יורה דעה סימן קנא סעיף א) שיש אומרים שלא נאסר אלא במקום שאינו יכול להשיג אחרים כיוצא בהם, אבל אם יכול להשיג אחרים מותר למכור לו כל דבר, ויש מחמירים. הש"ך (סק"ו) מבאר את דעת המתירים, שדימו זאת להושטת כוס יין לנזיר כאשר הנזיר יכול לקחתה לבד, והאוסרים סברו שמכל מקום מדרבנן אסור גם במצב כזה.

הש"ך עצמו מוסיף ואומר, דלא כהרמ"א, שבדין תוספת האיסור של דרבנן שגם אין לסייע לדבר עבירה, אין כלל חיוב להפריש את הגוי או את המומר מאיסור, אלא רק כלפי ישראל כשר. על כך העיר בדגול מרובה (שם) שוודאי ישראל מומר אף

על פי שחטא ישראל הוא, ומדוע לא יחול גם כלפיו האיסור דרבנן של מסייע לדבר עבירה. כדי להסביר את דברי הש"ך, כתב הדגול מרובה כוונתו, ששיקר החילוק הוא בין עובר במזיד לעובר בשוגג. שרק כאשר ישראל עובר בשוגג מצווים בתוספת איסור מדרבנן להפרישו, אך מי שעובר במזיד אין מצווים מדרבנן להפרישו.

בשו"ת חות יאיר (סימן קפה) נשאל מרבי אהרן מלבוש מהיישוב הירשהורן על שפת נהר נעקיר, לגבי יהודי שהיה שותף עם גוי והסכם החלוקה ביניהם היה שהיהודי נתן לגוי את כל אותם חלקים בבשר הבהמה שלא היה יכול לאוכלם בעצמו, כגון בשר אחוריים וטרפיות. למרבה הצער והזעזוע, ביום מן הימים הכניס הערל לביתו בת ישראל מומרית וילדה לו בנים, כאן בא השותף ושאל האם אינו עובר בהמשך קיום ההסדר הזה, משום 'לפני עור' שמכשיל את המומרית ובניה באיסור טריפה וחלב ודם. במהלך דיונו הוא מביא את דברי הש"ך שהקל בזה אך מעלה ומסיק שכל דברי הש"ך דווקא להתיר את האיסור דרבנן שלא לסייע לדבר עבירה, אבל באופן שאין לגוי או למומר דרך להשיג את דבר האיסור לבדם, או יש איסור דאורייתא של לפני עיוור לא תיתן מכשול, שנאמר אפילו בגוי גמור.

ובאמת לגבי מצות תוכחה נקטינן (אורח חיים סימן תרח סעיף ב) שלגבי איסור תורה חייבים להוכיח את העובר אף אם לא ישמע את התוכחה. ועל כך כתב הביאור הלכה (ד"ה אבל אם) שמסתבר שדין זה נאמר בדבר שהוא באקראי, אבל 'אלו הפורקי עול לגמרי וכגון מחלל שבת בפרהסיא או אוכל נבילות להכעיס הרי כבר יצא מכלל עמיתך ותו אינו מחוייב להוכיחו'. ונסתפק שם בביאור הלכה למעשה לגבי אוכל נבילות לתיאבון או מחלל שבת שלא בפרהסיא שאולי כן מחוייבים להוכיחו.

לאור כל זאת, ומאחר שנבאר לעיל דעת הסוברים שהחובה להפריש מעבירה היא מטעם מצוות ההוכחה, אפשר שכל חידוש הש"ך שאין חיוב להפריש מומר, היינו דווקא מומר להכעיס שאין בו מצוות הוכחה, אבל במומר לתיאבון לא יצא מכלל עמך, וכשם שחייב להוכיחו, חייבים גם להפריש ממעשה עבירה, ולפי זה אפשר שבמקרה שלפנינו שוודאי מדובר במומר האוכל נבילות ועושה עבירות לתיאבון, אף לדעת הש"ך שחידש שבמומר להכעיס אינו חייב להפרישו מאיסורים, מכל מקום מומר לתיאבון שונה ויש להפרישו. ולדברי הביאור הלכה מוטל הדבר בספק.

2. מעמדם של מחללי שבת בזמננו

בשו"ת בנין ציון (החדשות סימן כג) הביא את דברי מחותנו רבי שמריהו צוקרמן שכתב שנהוג לאסור יין שנגע בו מחלל שבת בפרהסיא הנחשב מומר לכל התורה כולה וכדברי נקודת הכסף (יורה דעה סימן קכד) שאסר יין שנגעו בו קראים מטעם זה שהם

מחללים את המועדות וכמחללי שבתות. והשיב על כך (איגרת מיום כ"ט מרחשון תרכ"א) שבזמננו יש לדון בכך, מאחר שלמרבה הצער פשתה הבהרת לרוב, עד כדי כך שישנם אנשים שמתפללים תפילת שבת ומקדשים קידוש היום ואחר כך מחללים שבת במלאכות דאורייתא ודרבנן שנעשה להם הדבר כהיתר, ויש להסתפק אם אין דינם קרוב לדין אומר מותר שרק קרוב למזיד הוא, ואי אפשר לומר שכופר בבריאה ובבורא הוא שהרי במקביל הוא מודה בהם בתפילה ובקידוש, ובניהם שגדלו בלא חינוך יהודי הם ממש כצדוקים שמעשה אבותיהם בידיהם ואינם נחשבים כמומרים לגבי עירוב חיים סימן שפה סעיף א) והם כתינוק שנשבה. וכמבואר בשו"ת המב"ט (סימן לז) לגבי צדוקים שלא הורגלו בתוך ישראל ולא ידעו לעיקרי הדת ואינם מעיזי פניהם נגד חכמי הדור, אלא שאינם יודעים עיקרי האיסורים והדינים.

הרבה פוסקים חלקו על דבריו וכתבו שקשה לומר שאינם נחשבים כמומרים אלא כשוגגים, ראו למשל בשו"ת שבט הלוי (חלק ו סימן לו ד"ה ולא נעלם) שכתב שמן הסתם יש להחשיבם כמומרים (וראה עוד בשבט הלוי חלק ב סימן קעב; וחלק ט יו"ד סימן קצח).

אמנם ידועה דעתו של החזון איש (יורה דעה סימן א ס"ק ו; וסימן ב ס"ק כח) שיש לדונם כתינוק שנשבה שהם כאנוסים, ומצווין אנו להחיותם ואף לחלל שבת בשביל הצלתם. והביא על כך דברי האהבת חסד בשם מהר"י מולין שמצוה לאהוב את הרשעים ודיינינן לכולהו כאנוסים, אא"כ אנו יודעים שנודע להם ידיעה ראויה ומספקת אודות אמיתות התורה, והם בוחרים להתרחק ממנה, אז הם נידונים כמומרים גמורים. ולאור זאת כתב בחוט שני (להגר"נ קרליץ, חלק ב עמ' רפח) דמכל מקום יהודים שגדלו בזמננו שרבים מהתנכיים לכפירה ולחיות חיי הפקר הרי דינם כתינוקות שנשבו ואף שהם יודעים שהם יהודים ושיש יהודים שומרי תורה ומצוות, ומצוה לקרבם וחייבים לחלל שבת עליהם במקום פיקוח נפש. ראו שם כל דבריו. אמנם לדעת הגר"ש אלישיב זצ"ל כל דברי החזון איש נאמרו דווקא בזמנו שדיעת היהדות הייתה רחוקה ומצומצמת לכן היו נחשבים כאנוסים, אבל היום שהמידע על היהדות קרוב ומצוי, יש לחוש בהם שנחשבים למומרים (אור השבת קובץ כה עמוד יב; משנת ישראל עמוד כג). העולה מכל האמור, שמאחר שלדעת הרבה פוסקים יש מצוה להפריש מן האיסור גם את המומר, ויש לצרף לזה גם דעת גדולי הפוסקים שהמתנכיים לחיי הפקר בזמננו אין להם דין מומר, נמצא שבוודאי יש חובה להפרישם מאיסור כל שאינו בא בזה לכלל סכנה.

ח. במקום סכנה

כאשר נשקפת סכנת נזק למוכיה, כתב מהר"י וייל (סימן קנז) שפסטר מלהוכיח "כיון שרבו פרצו עמינו המלעיגים ומלעיבים בתורה ולומדיה ואינם שומעים למוכיחים, הרי אם היינו מוחים בידם איכא למיחש לסכנה שהיו עומדים עלינו על גופינו ועל מאווננו". אך כתב בבכור שור (סוטה מ: והובא להלכה בפתחי תשובה יורה דעה סימן שלד ס"ק יט) ש"על פי דברים אלו דשו רבים וכתיב דמי להם שלא להוכיח את החוטאים וטעות גמורה הוא

לשיטות הפוטורות מלהפריש מומר, אם הוא רק בגדר 'אוכל נבילות לתיאבון', חובה להפרישו.

- מחללי שבת בזמננו, נחלקו הפוסקים אם להגדירם כמומרים או כאנוסים, ומכל מקום חובה להפרישם מאיסור.
- במקום שנשקפת סכנה למוכיה, נראה שאין להוכיחו.
- כיון שרשות בידו להזיק את המזיק כדי למונעו מאיסור חילול שבת, פטור זבולון מלשלם על נזק זה.
- באופן של חשש לנזק כלכלי לבעל המכולה של הקרטונים, מותר להזיק את המזיק כדי לעצור את הנזק, וכמבואר בדין של 'עביד אניש דינא לנפשיה'.

אם חובה זו מדאורייתא או מדרבנן]. הפרשה זו היא חובה ואינה רק מצוה. חובה זו מוטלת על כל אחד.

- נחלקו הפוסקים אם חובה זו המוטלת על היחיד נוגעת גם לכפיית קיום מצוות עשה או רק לכפיית מניעת עבירה על מצוות לא תעשה, אולם בי"ד בוודאי כופים גם על מצוות עשה.
- להלכה, רשאי להפרישו מאיסור אפילו על ידי הכאתו ואפילו על ידי היזק ממונו. ובלבד שהמכה מוחזק כירא שמים. וכתבו הפוסקים שדין זה הוא גם להפרשה מאיסור דרבנן.
- נחלקו הפוסקים אם גם לגבי מומר קיימת החובה להפרישו מאיסור, ולהלכה נראה שגם

בידם דדברי המהר"י וייל לא נאמרו כי אם היכא שברי היזקא". מאידך, דעת הגרי"ש אלישיב (אשרי האיש, פרק י"ח אות ט) שגם כאשר קיים רק חשש שהתוכחה תגרום למוכיה הפסד ממון או נזק אחר, אין חיוב להוכיח.

יש לציין עוד, כי גם לדברי הרמ"א (אורח חיים סימן תרח סעיף ב) שכתב כי מה שמצינו בכמה מקומות שאין להוכיח את החוטאים במקום שלא ישמעו משום "מוטב יהיו שוגגין ואל יהיו מזידין", זהו דוקא בדבר שאינו מפורש בתורה, אבל בדבר המפורש בתורה, יש להוכיח. וביאר במשנה ברורה (סק"ו) הטעם, שבדבר שאינו מפורש בתורה אנו יכולים לתלות שהוא שוגג וטועה, ומה שלא ישמע לנו שהוא אסור היינו מחמת שקל הדבר בעינינו, אבל בדבר המפורש בתורה, לא שייך לומר מוטב שיהיו שוגגין, ומשום הכי מחינן בהו עד דפרשי. לפי סברא זו שבמזיד אין סיבה להימנע מלהוכיחו, יתכן שכאשר אנו יודעים שלא יקבל ויסיף חטא על חטאו וימרוד יותר וממילא כן חטאו יהיה חמור יותר, באופן כזה הרי כבר יש לנו סיבה להימנע מלהוכיחו, ושמא אין להוכיחו כדי שלא להחמיר חטאו. [ואולי יש להוכיח כן מזה דאמר רב (ערכין טז:): דמצות הוכחה עד הכאה, דהיינו עד שיקצוף ויכה את המוכיח, ולא עד בכלל, הרי שאין להוכיח כשעל ידי זה יכשל העובר עבירה בעבירה נוספת].

למעשה נראה שבמקרה שלפנינו הייתה חובה על זבולון להרחיק את המזיק מאיסור, ולכן נהג בדין ואין לחייבו בשום תשלום על כך.

ט. כשהתוכחה תרחיק אותו עוד נראה לדון שכאשר החוטא לא ישמע לו, ולא זו בלבד אלא שהגערה והתוכחה עוד ירחיקו אותו יותר, אין להוכיח.

שכן מבואר ברמ"א (אורח חיים סימן תרח סעיף ב) שמה שאמרו שלא להוכיח את החוטאים במקום שמוטב יהיו שוגגין ואל יהיו מזידין, הוא דוקא בדבר שאינו מפורש בתורה. וביאר במשנה ברורה (סק"ו) את טעם הדבר, שבדבר שאינו מפורש בתורה אפשר לתלות שהם שוגגים ומוטעים, אבל בדבר המפורש בתורה ודאי שאינם שוגגים, וממילא אין חשש שהוא בתוכחתו יתפוך אותם למזידיים ולכן לא שייך בזה 'מוטב יהיו שוגגים' וחוזר הדין שצריך להוכיח אותם עד שיפרשו מן האיסור.

ומכך לכאורה עולה, שבמקום שאין בידיהם להוכיחם עד שיפרשו מן האיסור, אבל מאידך יש חשש שעצם התוכחה תגרום לחוטא לפרוש עוד יותר ולהחמיר את חטאיו, אזי גם במקום של מזיד שייכת עדיין הסברא שלא להוכיח, כל שיש חשש שהתוכחה עצמה תגרום לתוצאה הבלתי רצויה.

וזה דבר המשפט

• חובה על כל איש ישראל להפריש את רעהו מאיסורים [ונחלקו הפוסקים

חדש! כרך שלישי בסדרה

מאחורי הקלעים של בית הדין

הנגנת מרתקת לדיוני דינים במסלול החלטה הנוגעים לחייו של כל יחיד
 מכתבי בית הדין - ג' משהלחט של האנן רבי מנחם מנדל פומרינן שליט"א
 ראש בית הדין דיני ממונות "באר ישאל" ודיני ממונות "עץ וחדר"
 ממוא סל"א | מקבץ ססקי דיני ממונות אקטואליים | קונטרס דיני ממונות בתקופת הקורונה

אור דיני התורה לישרי לב

מרכז הזמנות: 1800-22-55-66 | אירוע: 0176-8806-44 | להשיג בתנויות הספרים המובחרות